

STATISTIK GURUHLASHNING MOHIYATI VA UNI IJTIMOY-IQTISODIY HODISALARNI TAHLIL QILISHDA AHAMIYATI

Ubaydullayev Toxirjon Abdullajanovich

Namangan davlat texnika universiteti

Buxgalteriya hisobi kafedrası o'qituvchisi

ORCID: 0009-0005-7364-2105

Annotatsiya: Mazkur maqolada statistik guruhlash usulining nazariy mohiyati hamda uning ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni ilmiy tahlil qilishdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot jarayonida statistik ma'lumotlarni tizimlashtirish, ularni muayyan belgilar asosida guruhlarga ajratish orqali iqtisodiy jarayonlarning ichki tuzilishi va rivojlanish tendensiyalarini aniqlash imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, statistik guruhlash yordamida ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarni aniqlash, tahliliy xulosalar chiqarish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda foydalanish imkoniyatlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari statistik guruhlash usulining iqtisodiy jarayonlarni chuqur o'rganish va ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqishda muhim metodologik vosita ekanligini ko'rsatadi.

Аннотация: В данной статье рассматривается теоретическая сущность метода статистической группировки и его значение в научном анализе социально-экономических явлений. В ходе исследования были проанализированы возможности систематизации статистических данных и определения внутренней структуры и тенденций развития экономических процессов путем их разделения на группы на основе определенных характеристик. Также были обоснованы возможности использования статистической группировки для выявления взаимосвязей между социально-экономическими показателями, формулирования аналитических выводов и принятия управленческих решений. Результаты исследования показывают, что метод статистической группировки является важным методологическим инструментом для углубленного изучения экономических процессов и разработки научно обоснованных выводов.

Annotation: This article discusses the theoretical essence of the statistical grouping method and its importance in the scientific analysis of socio-economic phenomena. In the course of the research, the possibilities of systematizing statistical data and determining the internal structure and development trends of economic processes by dividing them into groups based on certain characteristics were analyzed. Also, the possibilities of using statistical grouping to identify the interrelationships between socio-economic indicators, draw analytical conclusions and make management decisions were substantiated. The results of the study show that the statistical grouping method is an important methodological tool for in-depth study of economic processes and the development of scientifically based conclusions.

Kalit soʻzlar: *Statistik guruhlash, statistik tahlil, ijtimoiy-iqtisodiy hodisalar, statistik maʼlumotlar, tahlil usullari, iqtisodiy koʻrsatkichlar, statistik metodlar, maʼlumotlarni tizimlashtirish.*

Ключевые слова: *Статистическая группировка, статистический анализ, социально-экономические явления, статистические данные, методы анализа, экономические показатели, статистические методы, систематизация данных.*

Keywords: *Statistical grouping, statistical analysis, socio-economic phenomena, statistical data, analysis methods, economic indicators, statistical methods, data systematization.*

Hozirgi kunda ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning murakkablashib borishi ularni ilmiy asosda oʻrganish va chuqur tahlil qilish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Iqtisodiyotni boshqarish, samarali qarorlar qabul qilish hamda jamiyat rivojlanish tendensiyalarini aniqlash jarayonida statistik maʼlumotlardan keng foydalaniladi. Statistik maʼlumotlarning katta hajmga ega boʻlishi esa ularni tartibga solish, tizimlashtirish va ilmiy jihatdan umumlashtirishni talab etadi. Shu jihatdan statistik tahlil usullari, xususan statistik guruhlash usuli muhim ahamiyat kasb etadi.

Statistik guruhlash ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni oʻrganishda keng qoʻllaniladigan muhim statistik metodlardan biri boʻlib, u statistik kuzatish natijasida olingan maʼlumotlarni muayyan belgilar asosida guruhlariga ajratish orqali ularning ichki tuzilishi, oʻzaro bogʻliqligi va rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash imkonini beradi. Ushbu usul yordamida turli xil iqtisodiy koʻrsatkichlar oʻrtasidagi farqlar, umumiyliklar hamda ularning tarkibiy oʻzgarishlari aniqlanadi. Natijada iqtisodiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkoniyati yaratiladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy hodisalar koʻp qirrali va murakkab tizimdan iborat boʻlib, ularni oddiy statistik koʻrsatkichlar orqali toʻliq baholash har doim ham yetarli boʻlmaydi. Shu sababli statistik maʼlumotlarni guruhlash orqali hodisalarning muhim belgilarini aniqlash, ularning tarkibiy tuzilishini oʻrganish hamda iqtisodiy jarayonlarning rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish zarur hisoblanadi. Statistik guruhlash usuli aynan shu vazifalarni bajarishga xizmat qiladi hamda statistik tahlil jarayonining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi statistik guruhlash usulining nazariy mohiyatini ochib berish hamda uning ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni tahlil qilishdagi ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Tadqiqot jarayonida statistik guruhlashning asosiy turlari, ularning qoʻllanish imkoniyatlari hamda iqtisodiy tahlilda tutgan oʻrni koʻrib chiqiladi. Shuningdek, statistik maʼlumotlarni guruhlash orqali ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning rivojlanish xususiyatlarini aniqlash va tahlil qilish imkoniyatlari yoritib beriladi.

Statistika fanida ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni oʻrganish jarayoni koʻplab usul va metodlarga asoslanadi. Ushbu metodlar orasida statistik guruhlash usuli alohida oʻrin egallaydi. Statistik guruhlash – bu statistik kuzatish natijasida olingan maʼlumotlarni

muayyan muhim belgilariga qarab guruhlarga ajratish orqali ularning tarkibiy tuzilishi, rivojlanish tendensiyalari hamda o‘zaro bog‘liqliklarini aniqlash jarayonidir. Mazkur usul ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning mohiyatini chuqurroq anglash, statistik ma’lumotlarni tizimlashtirish hamda ularni tahlil qilish imkonini yaratadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy hodisalar odatda murakkab tuzilishga ega bo‘lib, ular ko‘plab omillar ta’sirida shakllanadi. Shu sababli statistik ma’lumotlarni oddiy umumiy ko‘rsatkichlar orqali tahlil qilish ko‘pincha yetarli natija bermaydi. Statistik guruhlash esa ma’lumotlarni muhim belgilar asosida tizimlashtirib, ularning ichki tuzilishini ochib berishga xizmat qiladi. Masalan, iqtisodiyot tarmoqlaridagi korxonalarni ishlab chiqarish hajmi, daromad darajasi yoki mehnat unumdorligi bo‘yicha guruhlarga ajratish orqali iqtisodiy jarayonlarning real holatini aniqlash mumkin bo‘ladi.

Statistik guruhlash jarayonida guruhlash belgilarini to‘g‘ri tanlash muhim ahamiyatga ega. Chunki tanlangan belgi ijtimoiy-iqtisodiy hodisaning muhim xususiyatlarini ifodalashi kerak. Statistikada guruhlash belgilariga qarab miqdoriy va sifat belgilariga asoslangan guruhlash turlari ajratiladi. Miqdoriy belgilar asosidagi guruhlashda ko‘rsatkichlar ma’lum oraliqlar bo‘yicha taqsimlanadi, sifat belgilariga asoslangan guruhlashda esa ob’ektlar muayyan xususiyatlariga qarab guruhlarga ajratiladi.

Shuningdek, statistik guruhlashning uchta asosiy turi mavjud: oddiy guruhlash, tarkibiy guruhlash va analitik guruhlash. Oddiy guruhlash ma’lumotlarni biror belgi asosida tartibga solishga xizmat qiladi. Tarkibiy guruhlash esa o‘rganilayotgan hodisaning ichki tuzilishini aniqlashga imkon beradi. Analitik guruhlash esa iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘liqliklarini o‘rganishga yordam beradi.

Statistik guruhlash usulidan foydalanish ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Bu usul yordamida iqtisodiy tizimdagi tarkibiy o‘zgarishlar, resurslardan foydalanish samaradorligi hamda ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarining o‘zgarish tendensiyalari aniqlanadi. Natijada iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini chuqur o‘rganish va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo‘lgan ilmiy asos yaratiladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni statistik jihatdan o‘rganishda statistik guruhlash usuli muhim tahliliy vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu usul statistik ma’lumotlarni muayyan belgilar asosida guruhlarga ajratish orqali iqtisodiy ko‘rsatkichlarning taqsimlanishini, tarkibiy tuzilishini hamda o‘zaro bog‘liqligini aniqlash imkonini beradi. Statistik guruhlash jarayonida olingan natijalar iqtisodiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish hamda ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish uchun muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy faoliyatni o‘rganishda korxonalarni ishlab chiqarish hajmi bo‘yicha guruhlarga ajratish orqali ularning iqtisodiy salohiyatini baholash mumkin. Bunday tahlil iqtisodiyotdagi kichik, o‘rta va yirik ishlab chiqaruvchilar ulushini aniqlash imkonini beradi.

1-jadval

Korxonalarni ishlab chiqarish hajmiga ko‘ra statistik guruhlash

Ishlab chiqarish hajmi (mlrd so‘m)	Korxonalar soni	Ulushi (%)
5 gacha	18	22,5
5 – 10	26	32,5
10 – 20	21	26,3
20 dan yuqori	15	18,7
Jami	80	100

Jadval ma’lumotlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, korxonalarning asosiy qismi o‘rtacha ishlab chiqarish hajmiga ega bo‘lgan guruhga to‘g‘ri keladi. Jumladan, 5–10 mlrd so‘m ishlab chiqarish hajmiga ega korxonalar ulushi 32,5 foizni tashkil etib, umumiy tarkibda eng katta guruhni tashkil etadi. Bu esa iqtisodiyotda o‘rta hajmdagi ishlab chiqaruvchilarning ustunligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, 20 mlrd so‘mdan yuqori ishlab chiqarish hajmiga ega korxonalar ulushi nisbatan kam bo‘lib, 18,7 foizni tashkil etadi. Bu holat yirik ishlab chiqaruvchi korxonalar soni cheklanganligini ko‘rsatadi. Statistik guruhlash orqali iqtisodiyotdagi ishlab chiqarish salohiyati taqsimoti hamda korxonalar faoliyatining tarkibiy xususiyatlari aniqlanadi.

Statistik guruhlash usuli iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni o‘rganishda ham samarali hisoblanadi. Masalan, mehnat unumdorligi darajasi va ishlab chiqarish hajmi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash orqali korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligini baholash mumkin.

2-jadval

Korxonalarni mehnat unumdorligi darajasiga ko‘ra statistik guruhlash

Mehnat unumdorligi (mln so‘m/ishchi)	Korxonalar soni	O‘rtacha ishlab chiqarish hajmi (mlrd so‘m)
50 gacha	16	6,4
50 – 80	24	9,7
80 – 120	22	14,3
120 dan yuqori	18	21,6
Jami	80	—

Jadval ma’lumotlari tahlil qilinishi natijasida mehnat unumdorligi darajasi oshib borishi bilan ishlab chiqarish hajmi ham ortib borishi kuzatiladi. Xususan, mehnat unumdorligi 120 mln so‘mdan yuqori bo‘lgan korxonalarda o‘rtacha ishlab chiqarish hajmi 21,6 mlrd so‘mni tashkil etadi. Bu esa mehnat resurslaridan samarali foydalanish ishlab chiqarish natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini anglatadi.

Shuningdek, oʻrta darajadagi mehnat unumdorligiga ega korxonalar ham iqtisodiyotda muhim oʻrin egallaydi. 80–120 mln soʻm mehnat unumdorligiga ega korxonalarning oʻrtacha ishlab chiqarish hajmi 14,3 mlrd soʻmni tashkil etadi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonini samarali tashkil etish orqali iqtisodiy koʻrsatkichlarni barqaror oshirish mumkinligini koʻrsatadi.

Umuman olganda, statistik guruhlash usuli ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni tahlil qilishda muhim ilmiy metod sifatida namoyon boʻladi. Ushbu usul yordamida iqtisodiy koʻrsatkichlarning tarkibiy tuzilishi, ularning oʻzaro bogʻliqligi hamda rivojlanish tendensiyalarini aniqlash mumkin boʻladi. Statistik guruhlash natijalari iqtisodiy jarayonlarni chuqur oʻrganish, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun muhim axborot manbai boʻlib xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur maqolada statistik guruhlash usulining nazariy mohiyati hamda uning ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni tahlil qilishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan oʻrganildi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, statistik guruhlash statistik kuzatish jarayonida olingan katta hajmdagi maʼlumotlarni tizimlashtirish, ularni muhim belgilar asosida tartibga solish hamda iqtisodiy jarayonlarning ichki tuzilishini aniqlashda muhim metodologik vosita hisoblanadi.

Statistik guruhlash usuli yordamida ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarning tarkibiy tuzilishi, ularning oʻzaro bogʻliqligi hamda rivojlanish tendensiyalarini aniqlash mumkin. Tadqiqot davomida korxonalarni ishlab chiqarish hajmi va mehnat unumdorligi darajasiga koʻra guruhlash natijalari iqtisodiy koʻrsatkichlar oʻrtasida muayyan bogʻliqlik mavjudligini koʻrsatdi. Xususan, mehnat unumdorligining ortib borishi ishlab chiqarish hajmining oshishiga bevosita taʼsir koʻrsatishi aniqlangan. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda mehnat resurslaridan oqilona foydalanish muhim omil ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, statistik guruhlash usuli iqtisodiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish, iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanish darajasini baholash hamda iqtisodiy subyektlar faoliyatining tarkibiy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Ushbu usul asosida olingan natijalar iqtisodiy jarayonlarning rivojlanish yoʻnalishlarini belgilash, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish hamda samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, statistik guruhlash ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni ilmiy tahlil qilishda muhim statistik metodlardan biri boʻlib, u statistik maʼlumotlarni chuqur oʻrganish, iqtisodiy koʻrsatkichlarning oʻzaro taʼsirini aniqlash hamda iqtisodiy jarayonlarning rivojlanish tendensiyalarini baholash imkonini beradi. Shu sababli statistik guruhlash usulidan samarali foydalanish iqtisodiy tadqiqotlar sifatini oshirish hamda iqtisodiyotni boshqarish jarayonida ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kendall, Maurice G., and Alan Stuart. The Advanced Theory of Statistics. London: Charles Griffin & Company Limited, 1977.
2. Spiegel, Murray R., and Larry J. Stephens. Statistics. New York: McGraw-Hill Education, 2018.
3. Newbold, Paul, William L. Carlson, and Betty Thorne. Statistics for Business and Economics. Boston: Pearson Education, 2013.
4. Montgomery, Douglas C., and George C. Runger. Applied Statistics and Probability for Engineers. New York: John Wiley & Sons, 2014.
5. Xolmirzayev, U. B. (2023). Bilimlar iqtisodiyoti shakllanishi evolyutsiyasini tavsiflovchi nazariy yondashuvlar. Green Economy and Development, 1(10), 664440.
6. Xolmirzayev, U. A., & Hakimova, G. A. (2023). XO‘JALIK YURITUVCHI SUB‘EKTlarda DEBITOR QARZLARINING AYLANISHI TAHLILIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: XO‘JALIK YURITUVCHI SUB‘EKTlarda DEBITOR QARZLARINING AYLANISHI TAHLILIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.
7. Холмирзаев, У. А., & Камолдинов, О. О. (2022). АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ О ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПО ОБОРОТНЫМ СРЕДСТВАМ В БУХГАЛТЕРСКОМ БАЛАНСЕ. Экономика и социум, (5-2 (92)), 767-779.
8. Холмирзаев, У. А. (2023). ДЕБИТОР ҚАРЗЛАРИНИ АЙЛАНИШИ ТАҲЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ: ДЕБИТОР ҚАРЗЛАРИНИ АЙЛАНИШИ ТАҲЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.
9. Xolmirzaev, U. B. A., & Madaliev, M. R. (2023). MOLIVIY HISOBOTLARNING QAYTA KO‘RIB CHIQILISHIDA XALQARO TALABLARGA RIOYA ETILISHI ZARURLIGI. Educational research in universal sciences, 2(3), 424-432.
10. Холмирзаев, У. А., & Самижонова, Ш. С. (2022). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОТРАЖЕНИЯ ДЕНЕГ В БУХГАЛТЕРСКОМ БАЛАНСЕ. Экономика и социум, (5-2 (92)), 755-766.
11. Isomukhamedov, A., Kholmirzayev, U., Tursunov, U., Ergashev, I., Aliyeva, G., Karimova, S., & Nadirov, U. (2025). USING AI ENTERPRISE EXPENSES PREDICTION AND BUDGETING MECHANISMS. Reliability: Theory & Applications, 20(SI 10 (88)), 365-371.
12. Xolmirzayev, U. B., & Ubaydullayev, T. O ‘zbekiston Respublikasida Davlat-xususiy Sheriklik Sohasida Me'yoriy-huquqiy Bazani Ishlab Chiqish. Green Economy and Development, 3(10), 667114.

13. Batirova, R., & Xolmirzayev, U. B. Ulgurji Savdo Qoidalari Va Chakana Savdodan Farqli Tomonlari. Green Economy and Development, 3(9), 666890.
14. ХОЛМИРЗАЕВ, У., & КАМОЛДИНОВ, О. ЭКОНОМИКА И СОЦИУМ. ЭКОНОМИКА, 625-627.
15. Sobirjon O'g'li, J. E., & Abdulazizovich, X. U. B. (2019). Profits of housekeeping and its development. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 8(4), 419-423.
16. Xolmirzayev, U. B., & Normatov, J. (2026). MAHALLIY BUDJETLARNI BOSHQARISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA OCHIQLIKNI KUCHAYTIRISH. MUHANDISLIK VA IQTISODIYOT, 4(2).
17. Madraimov, A., Ulug'Muradova, N., Ravshanov, A., Kholmirzaev, U., Egamberdiyeva, I., & Nortoeva, U. (2025, April). Predicting Tourist Spending Behavior Using Bayesian Networks. In 2025 International Conference on Computational Innovations and Engineering Sustainability (ICCIES) (pp. 1-5). IEEE.
18. Muradova, N. Kichik Biznesni Rivojlantirishga Oid Xorijiy Mamlakatlarning Ilg 'or Nazariyalari Va Yondashuvlari. Green Economy and Development, 3(11), 667831.